

1) Proč se v Rusku zavádí do škol povinná vojenská propaganda?

Snahy o větší vliv armády ve škole se objevují již kolem roku 2006, kdy vznikají internátní kadetské školy, které mají za úkol připravovat žáky na vojenská učiliště, eventuálně na práci v jiných silových složkách. Do obyčejných škol se elementy vojenské propagandy dostávají po roce 2012, kdy Putinův režim, vyděšený protesty ze zimy 2011/2012, začal utahovat šrouby. Kreml se rozhodl vychovávat nastupující generaci v duchu „tradičních hodnot“. Tehdy jsou přijímány také zákony proti „LGBT propagandě“ a zahraničním agentům. V roce 2016 tehdejší ministr obrany Sergej Šojgu vytvořil organizaci Junarmija (Mladá armáda), která měla za cíl vychovávat děti ve „vojensko-vlasteneckém“ duchu. Řízena je společně ministerstvem školství a obrany. Ředitelé všech základních škol dostali příkazem vytvořit pobočku organizace, která má tak nyní přes milion členů. Otázka ovšem je, kolik z nich jsou skutečně funkční a kolik z nich funguje hlavně na papíře. Každopádně členové Junarmije se ve svých červených baretech často objevují na vojenských přehlídkách a také se učí zacházet se zbraněmi. Od září roku 2022 se každé první pondělí v týdnu během první hodiny konají Razgovory o važnom (Rozhovory o důležitém), kdy učitelé mají debatovat s dětmi o aktuálních problémech. Témata určuje ministerstvo školství. Těmi může být například co je vlastenectví nebo proč jsou Ukrajinci vlastně stejný národ jako Rusové a Bělorusové. Ve školách také vznikají památníky někdejšími žákům, kteří padli na Ukrajině. Často to záleží na vedení školy, většina ředitelek a ředitelů to považuje za způsob, jak ukázat svou loajalitu nadřízeným instancím.

2) Co se děje s lidmi, kteří se postaví proti politické propagandě?

Jakýkoliv projev proti válce může být tvrdě potrestán. Například v dubnu 2022 tehdejší žákyně šesté třídy Máša Moskaljova nakreslila během hodiny výtvarné výchovy obrázek, na kterém se žena v šatech barvy ukrajinské vlajky snaží chránit svou dceru před dopadajícími raketami. Učitelka po zhlédnutí obrázku zavolala ředitelku a ta to oznámila ruské tajné službě FSB. Máša žila se svým otcem Alexejem Moskaljovem, matka z rodiny před pěti lety odešla a soud svěřil Mášu do péče otce. Ruské silové složky obvinily Alexeje z „diskreditace ruské armády“ a následně ho odsoudily ke dvěma letům vězení. Máša nejdříve skončila v dětském domově a následně ji nepřítel ochotně k sobě vzala její biologická matka.

Tohle je jen mediálně nejznámější případ. Ale třeba v lednu 2024 byla k pěti letům vězení odsouzena v rostovské oblasti 72letá důchodkyně Jevgenije Majboroda za dva posty na sociálních sítích, kde napsala, že její bratr zahynul při ruském ostřelování ukrajinského města Dnipro. Takových případů jsou stovky, či spíše tisíce. Do značné míry to záleží na iniciativě místních příslušníků silových složek. Pokud máte štěstí, tak váš prokurátor navrhne pokutu. Pokud ale narazíte na ambiciózního vyšetřovatele, který chce dokázat svou loajalitu a vysloužit si povýšení, můžete skončit s trestem několikaletého vězení. A to se týká zcela obyčejných lidí. Politické aktivisty může čekat mnohem vyšší trest, například politik Vladimir Kara-Murza dostal trest 25 let vězení.

3) Nacházelo se již v minulosti Rusko v podobné situaci, kdy se politická propaganda používala ve školách?

Spíše by bylo jednodušší spočítat období, kdy v Rusku politická propaganda ve školách používána nebyla. Ještě v carském období všechny školy řídil Svatý synod, spojující církevní a světskou moc. Ostatně to byla jedna z příčin, proč se bouřili studenti v druhé polovině 19. století. Přirozeně, po vítězství bolševiků ideologická kontrola ještě zesílila. Ve školách vládl kult Pavlíka Morozova, který po občanské válce udal svého strýce, že schovává obilí před státní konfiskací. Po celou dobu existence Sovětského svazu existoval předmět Základní vojenská příprava, kde se žáci každý týden učili pochodovat, čistit samopaly a rozpoznávat siluety letadel zemí Severoatlantické aliance. A také jeden den v týdnu v každé škole probíhala tzv. politinformace, tedy politické informování, kdy měl vybraný žák připravit výtah ze sovětského tisku a učitelka o tom měla následně s dětmi diskutovat. Pravda, většinou byl průběh značně formální. Situace se změnila až za perestrojky, kdy se v oficiálním tisku začaly objevovat do té doby nevídané materiály, takže v některých školách bylo zakázáno při těchto hodinách citovat některé liberálnější tituly.

4) Může mladý Rus bezpečně opustit svou zemi v současné době?

Průměrný mladý Rus zemi opustit může, pokud nebyl mobilizován a válce se nevyhнул. Získání cestovního pasu může vyžadovat potvrzení od vojenské správy, že člověk může vycestovat ze země. Zákaz vycestování mají také lidé, kteří pracují ve zbrojním průmyslu, silových složkách a dalších odvětvích. Nemusí jít o nějaké nositele státního tajemství, ale je známý příklad, kdy vedení kosmické agentury Roskosmos zakázalo vycestovat na dovolenou do Arménie i uklízečkám. Samozřejmě nemohou legálně vycestovat lidé, proti kterým bylo zahájeno trestní stíhání například kvůli jejich postům na sociálních sítích. Přitom člověk nemusí vědět, zda stíhání už bylo nebo nebylo zahájeno. Proto aktivisté doporučují, pokud je člověk pozván na výslech, tak zemi opustit co nejrychleji. To se přirozeně týká jen velmi malého procenta mladých Rusů. Pro ostatní je největším problémem nedostatek finančních prostředků a neznalost cizích jazyků.

5) Existují kanály, kde se může mladý Rus dozvědět pravdivé informace o vývoji situace na Ukrajině?

Ruské úřady zablokovaly Facebook a Instagram, zpomalili fungování YouTube, stovky stránek médií jsou na černém seznamu. Ale není to příliš efektivní, odhaduje se, že zhruba třetina Rusů používá VPN, aby bloky obešla. A kromě toho, hlavním zdrojem informací se čím dál více stává Telegram. Mají na něm účty i oficiální instituce či přední propagandisté jako šéfka televize RT Margarita Simoňjanová. Ale stejně tak tam lidé mohou nalézt účty všech hlavních ruských opozičníků, nezávislých médií, pracujících z exilu, ale třeba i ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského. Konkrétně ohledně vývoje situace na Ukrajině existuje zajímavý fenomén tzv. Z-kanálů, které z celého srdce podporují válku, ale kritizují velitele za to, že posílají vojáky do sebevražedných útoků nebo ministerstvo obrany kvůli nedostatku zbraní a techniky. Mnohé z nich mají kolem milionu sledujících. Takže kdo chce, přístup k pravdivým informacím získat může, stačí jen chtít. A přirozeně je potřeba zachovávat základní pravidla bezpečnosti. Při náhodných kontrolách totiž policie může chtít vidět na telefonu, jaké kanály v Telegramu odebíráte, a pokud to bude něco otevřeně opozičního nebo proukrajinského, tak můžete mít velmi vážné problémy. To se přirozeně týká také komentářů v Telegramu, ruské silové složky dovedou deanonymizovat uživatele.

6) Co znamená termín speciální operace?

Termín poprvé použil ruský prezident Vladimir Putin, když 24. února 2022 nad ránem vyhlásil válku. Eufemistický název „speciální vojenská operace“ není nic nového. Už když Putin zahájil druhou čečenskou válku v roce 1999, tak ji nazval KTO, tedy kontrateroristická operace. Je to podmíněno i tím, že slovo válka je v Rusku ještě více emocionálně zatížené než v jiných zemích. Nejde jen o objektivní fakta, Sovětský svaz během druhé světové války ztratil podle odhadů na 20 milionů

obyvatel, jak vojáků, tak civilistů. Málokterá rodina, hlavně ze západní části země, nikoho neztratila. Ale především zhruba od šedesátých let sovětská propaganda začala pěstovat kult druhé světové války, respektive Velké vlastenecké války, jak se jí dodnes oficiálně říká. A to bylo spojeno s „bojem za mír“. Jakýkoliv Rus, který se narodil v Sovětském svazu, včetně těch, kteří stačili chodit jen do školky, si pamatuje dětské písničky o míru. Ostatně i v Československu se děti na hodinách ruštiny učili píseň *Pust' vseгда budet solnce*, tedy *Ať vždy bude slunce, ať vždy bude máma, ať vždy budu já*. Takže současná ruská propaganda musí na jednu stranu vykreslovat Ukrajince jako fašisty, aby to zapadalo do narativu Velké vlastenecké války. Na stranu druhou slovo válka je tabu, tudíž odtud i termín speciální vojenská operace.

7) Jak vnímají propagandu samotní Rusové? Podvolují se jí?

Už od nástupu Vladimira Putina k moci na Nový rok 2000 začala změna v propagandě, opět se vrátila sovětská hymna a narativ, že Rusko vstává z kolen. Díky prudkému ekonomickému růstu, částečně podmíněného růstem cen ropy a plynu, tomu většina obyvatelstva věřila a vyměnila politické svobody za politickou loajalitu a rezignaci na své zapojení do občanského života. Postupně došlo k marginalizaci opozice, naprostá většina nezávislých médií byla zlikvidována nebo zbavena možností financování. Postupně také stát začal kontrolovat internet. A nejdůležitější je hrozba represemi. Každý může být odsouzen k mnohaletému trestu vězení kvůli jakémukoliv komentáři na sociálních sítích, a co je nejdůležitější, nikdo neví, kdo to bude. Za stejný komentář můžete dostat pokutu, stejně jako putovat na pět let do trestní kolonie. Cílem není postihnout všechny, ale všechny zastrašit.

Což ale neznamená, že by značná část ruské společnosti propagandě nevěřila. Ta totiž hraje na starých stereotypy, často ještě z carských dob, ohledně věčného konfliktu mezi Ruskem a Západem, pozdějších báchorek o údajném Dullesově plánu, který měl prostřednictvím rockové hudby rozložit SSSR, až po nejnovější konspirační teorie. Sociologické údaje přirozeně v podmínkách války a represí nemohou být přesné, ale stejně z nich vyplývá, že zhruba dvacet procent Rusů válku podporuje ideově a dalších čtyřicet říká, že Kreml nejlépe ví, co se děje. A proto je potřeba ho podporovat.

8) Kolik mladých ruských lidí padlo ve válce na Ukrajině v uplynulých letech? Byly mezi nimi i dívky?

Neexistují žádné oficiální statistiky padlých z ruské strany, tím spíše není žádné věkové rozdělení. Server MediaZona spolu s ruskou redakcí BBC mají projekt, kdy zjišťují všechny padlé, jejichž smrt se podařilo ověřit z otevřených zdrojů. Na konci února 2025 jejich seznam čítal 95 994 osob, což samozřejmě není konečné číslo. Sami novináři odhadují, že celkový počet padlých je více než 165 tisíc.

Z veřejně dostupných zdrojů je známo, že zhruba 15 procent je ve věkové kategorii 18–25, přičemž většina z nich zahynula během prvních měsíců války, kdy se jednalo o příslušníky elitních ruských jednotek, od parašutistů přes námořní pěchotu po členy speciálních jednotek. Nyní je většina padlých ve věkové kategorii 40–48 let, často jsou to mobilizovaní z ruských věznic.

Dívky mobilizovány nejsou, ale existuje určitý počet mladých žen, které se nechaly naverbovat coby medičky. Bavíme se zde ale o nízkých tisících.

9) Zažilo Česko za svou historii podobný vliv politické propagandy?

Přirozeně, mezi lety 1948 a 1989 byla propaganda víceméně stejná jako v Sovětském svazu. I čeští školáci chodili do průvodů s hesly boje za mír, přestože tehdejší ČSSR dávala na zbrojení 7 procent

svého HDP, a podle plánů Varšavské smlouvy československé tankové divize měly během pár týdnů dosáhnout Rýna. Na druhou stranu hlavně v druhé polovině osmdesátých let minulého století tomu již málokdo věřil a dopad propagandy nebyl velký.

10) Hrozí nám podobná situace, kdy Česko spadne do područí jiného státu?

Klasický výrok říká, že pokud nechcete žít svou vlastní armádu, budete žít armádu cizí. Tudíž vyloučit se to nedá. Jistě, jsme členy Evropské unie, a především Severoatlantické aliance, ale to není automatická garance. Tím spíše, že s nástupem staronového amerického prezidenta Donalda Trumpa

bude Evropa dotlačena, aby se o svou bezpečnost starala více sama. Pokud se někdo domnívá, že Vladimir Putin se v případě kolapsu Ukrajiny zastaví, špatně čte jeho oficiální vyjádření. Těsně před velkou invazí na Ukrajinu požadoval, aby se všechny nové státy NATO, včetně Česka, zavázaly, že u nich nebudou nikdy základny Aliance a že nebudou mít zbraně, které by mohly ohrožovat Rusko. Ovšem definice, co by takové zbraně mohly být, bude na Moskvě. Takže si lze představit situaci, kdy by Moskva chtěla zakázat Česku vlastnictví stíhacích bombardérů, protože by mohly doletět nad území Ruska.

11) Jaké jsou v současné době česko-ruské vztahy?

Na politické úrovni jsou víceméně neexistující. Rusko zařadilo Česko na seznam nepřátelských zemí jako první, spolu se Spojenými státy. Po odhalení role agentů ruské vojenské služby GRU při výbuchu muničního skladu ve Vrběticích došlo ke vzájemnému vyhoštění diplomatů, a od té doby jsou vzájemné vztahy na bodu mrazu. Ve skutečnosti to byl jen důsledek předchozího vývoje. Moskvu Česko zajímalo především kvůli dostavbě jaderných elektráren v Temelíně a Dukovanech. To byl hlavní ekonomický zájem Ruska a v okamžiku, kdy tehdejší prezident Miloš Zeman a jeho okolí nedokázali zakázku zajistit, tak zmizela i ekonomická základna pro výrazné ruské vlivové operace. Teď už je to jen na ruských tajných službách nebo různých organizacích kolem kremelské ideologie. Ale nikdo nemá ani vzdáleně takové prostředky jako měl Rosatom.

12) Co bychom jako studenti mohli udělat pro to, aby se v Česku zachovala demokracie a mír?

Stejně jako moje generace si na to musíte přijít sami. Jak mi říkával můj otec, zkušenost je nepřenositelná, každý musí dostat přes držku sám. Na tuto nevyhnutelnou srážku se můžete připravit tím, že se budete zajímat o světové dění a naučíte se rozlišovat důvěryhodné zdroje od nesmyslů. Jakkoliv je to v době sociálních sítí dál obtížnější.

Zkuste se zapojit do komunálních věcí. Možná nedosáhnete svého cíle, ale pochopíte, jak funguje politika, a třeba se vám to někdy bude hodit. Ale abych neutíkal z otázky: nevím. Stejně tak jako nevím, co mám dělat já. Ale stejně tak jsem přesvědčen, že to bude záviset na nás. A na vás.

Otázky vypracoval: Ondřej Soukup, redaktor Českého rozhlasu